ԽՕՍՔ ԸՆԴ ԾՈՎՈՒ

Ա.

Ինչ որ խորունկ է ու տարածուն, ինչ որ գեղեցիկ ու վտանգաւոր՝ ես սիրած եմ ի վաղուց, եւ իբրեւ այդ՝ առաջին անգամ զքե՛զ նանչցայ, Յոնիակա՛ն Ծով:

Քորֆուի միջնաբերդին ժայռերուն կատարէն գլխիվայր, պրկուած բրոնցֆներով եւ մօրէմերկ գի՛րկդ կը նետուէի կո՛ւ եւ հանոյք փորձելու համար:

Կը հեծնէի ալիքներուդ կոնակը՝ որպէս ամեհի ճժոյգներու՝ զորս կը սանձէի տասը տարեկան տղու թեւերով:

Ջուրի հովիտներ, լեռնակերպ բարձրութիւններ աչքե՛ս կը պարուրէին եւ ո՛յժ կուտային մկանունքներուս:

Իրիկուան դէմ՝ չէի ուզեր որ արեգակը մեռնի, եւ այդ պատճառաւ՝ գաղջ ջուրերուդ վրայ՝ անոր ետեւէն կը վազէի կարմիր հառագայթներ խմելու համար:

Գլո՛ւխս կը մխրճէի փրփուրներուդ մէջ, կը չափէի անյատակ խորութիւններ, յետոյ ընդ փոյթ մակերեսիդ հասնելու համար՝ թա՛փ կուտայի ոտքերուս, ապա զպուած շունչս օդին մէջ կ'արձակէի և երջանիկ հոգիով՝ կուրծքս քեզի դէմ՝ կը լողայի:

Երբե՛ք չէի վախնար թէ յանկարծ շանաձուկ մը կրնայ կողս պատռել եւ ջուրի մեծ տարածութիւն մ'արիւնո՛վս ներկել:

Այսօր··· տարբեր պայմաններու մէջ՝ կը մաքառիմ անեղեւոյթ ալիքներու դէմ, մերթ դաժան ժպիտով, մերթ խորո՛ւնկ տրտմութեամբ:

Կը սուզուիմ անշօշափելի անդունդներու մէջ՝ այնտեղ առանց գտնելու ո՛չ մարգարիտներ, ո՛չ զարմանազան, ջրասուն բոյսեր:

Մթութի՛ւն, մթութի՛ւն, խուլ հեծութիւններ, գինովի նիչեր եւ ուրիշ ոչինչ: Գնահատութիւնը յարաբերութեան արդիւնք է, բայց անուն չունեցող այս ծովը չի՛ գիտեր ի՛նչ ըսել է խաղաղութիւն, եւ մոլեգին մռունչներով կը յարձակի եզերքի ժայռերուն վրայ՝ արագաբար զանոնք մաշեցնելով եւ հո՛ղն համօրէն ընկլուզելու սպառնալիքով:

Այս ծովը երկրագունդիս ո՛չ մէկ հանգրուանին վրայ կը գտնուի, եւ ես զայն չե՛մ ստեղծած, եւ սակայն գլուխս ծանրօրէն ինկած է իր քրքջացող փրփուրներուն վրայ:

Անցեալին ես քու գի՛րկդ կը նետուէի յանուն ֆիզիքական կոիւի եւ հանոյքի, Յոնիակա՛ն Ծով:

Ներկայիս՝ անեղեւոյթ այս ծո-

digitised by A.R.A.R.@

վուն ալիքները ատրաշէկ երկաթներու պէս կողերուս կը քսուին, մտաւորական յաղթանակի ո՛չ մէկ նշոյլ կը ցոլայ եւ չարչարանքն աւարտիլ չ'ուզեր:

Մարդկային գլխուն դրասանգն ի՞նչ է, կամքի ազատութի՞ւն թէ նակատագիր:

Չե՛մ գիտեր:

Շանաձուկին դէմ կռուիլ նախամեծար կը համարէի, ու երանի կուտամ այն օրերուն՝ երբ ալիքներուդ կռնակը հեծած՝ պատանի թեւերով կը սանձէի զանոնք, Յոնիակա՛ն Ծով:

Բ.

Միտքս բեգի՛ է նման, Ադրիատեա՛ն Ովկիանոս:

Հոն, այլազգի, իրարու թշնամի մտածումներ՝ իրենց զաւակներով, թոռներով, թոռանց թոռներով, դէմ առ դէմ, բազմաթիւ նակատներու վրայ յարաթաւալ կռի՛ւ կը մղեն:

Արդի դարու իմացական արգանդի ծնունդ մարտանաւեր՝ իրենց գնդացիրներուն դժոխամոռ՛ունչ խողովակներէն կրակ կը ժայթքեն:

Հովին ու կրակին ազդեցութեան տակ՝ քրտնած ու կատղած ալիքներ գիրա՛ր կը հրեն եւ դէպի եզերք կ'արշաւեն լեռներ շարժելու ուժգնութեամբ:

Ահաւոր ձայն մը՝ զանկիս տակ՝ մուրճ ի ձեռին՝ չորս վիթխարի հարուածներ կուտայ.—

Աստուած կա՞յ թէ չկայ...:

Ուրիշ ձայն մը՝ սուր ի ձեռին՝ կը ճօճի աջ ու ձախ.—

« Ըլլա՞լ թէ չըլլալ... »:

Երրորդ ձայն մը՝ խաչ ի ձեռին՝ կը տարածուի ամէն ուղղութեան վրայ.—

« Տէ՛ր, թո՛ղ սոցա՝ զի ոչ գիտեն զի՛նչ գործեն » եւ... զի՛նչ բարբառին:

Սէր եւ արդարութիւն կ'ապրին որպէս բառեր:

Ո՛չ ամպերուն վերեւ յոյս մնաց, ո՛չ հաճութիւն երկրի վրայ, ո՛չ խաղաղութիւն ծովուն մէջ:

Ես աչքերո՛վս տեսած եմ քսան մեդր երկարութեամբ կէտ ձուկեր՝ որոնք իրենց ատամնաւոր կզակը առաջ մղած, գլխուն մէջտեղ օձաձեւ քթափողերէն ջուրի շատրուանները ցայտեցնելով կ'ընթանային: Ես գիտէի թէ անոնց մեծատարած բերանին մէջ հեծութիւններ կան, մահու ճիչեր՝ խեցգետինները, պողիպոդները, խխունջները:

Ես տեսած եմ դեղփիները, շանաձուկեր, խոզաձուկեր՝ որոնց ի տես կը զարհուրին եւ լեղապատառ խոյս կուտան թիւնիկները, փրփրուկները, փարեղներ ու տառեխներ:

Երկրի վրայ տեսած եմ սրածայր գլխով, վեր տնկուած ականջներով, տափակ նակատով եւ ծուռ աչքերով արիւնարբու գայլեր, տեսած եմ՝ իրենց մարմնին հաւասար պոչով, բոլորաբիբ աչքերով, հատու դունչով խաբեբայ աղուէսներ, եւ հաստագլուխ, լերկանանջ, նոդկա՛նք պատնառող մեռելակեր բորենիներ, բոլո՛ր ալ թշնամի եղնիկներու, գառնուկներու, նապարներու:

Եւ դեռ... երկնքի մէջ տեսած եմ անգղներ, ագռաւներ, բուեր եւ չղջիկներ...

Բայց ո՛չ մէկ ատեն ա՛յնքան զարմանք, զգուանք եւ գայրոյթ զգացած եմ՝ որքան երբ տեսած եմ *մարդիկ՝ մարդոց դէմ*...:

Երկու հազար տարեկան բանաձեւ մը կայ՝ որ դեռ չէ ծերացած եւ արժէք

digitised by A.R.A.R.@

ունի որպէս յաւիտենական նորոյթ։—

« Դուն մեռի՛ր, որպէս զի ես ապրիմ··· »։

Աստուած, մարդիկ, անասուններ եւ անշունչ տարրեր գիշեր – ցորեկ զիս կը տանջեն՝ ու ես կը զգամ թէ միտս քեզի՛ է նման, Ադրանտեա՛ն Ովկիանոս։

Գ.

Արեւածագէն մինչեւ մայրամուտ՝ ծոցիդ մէջ յաւերժահարսե՛ր փնտռեցի, Տիրենեա՛ն Ծով։

Կալլիոբէ մուսային ձկնամարմի՛ն զաւակներ, քաղցրաժպի՛տ գեղուհիներ՝ զիս իրենց համար յոգնեցուցին չարաչար։

Անոնց յանկուցիչ մեղեդիներուն ի խնդիր՝ լռացի եզերքէ եզերք։

Ես՝ երաժշտութեան խելակորոյս սիրահար, ես գերագոյն արուեստին խանդավառ երկրպագու, չխնայեցի մրկանունքներուս՝ որոնք հետզհետէ ուժասպառ կ'ըլլային։

Ու կռուեցայ ջուրերուդ տարածութեան վրայ, կռուեցայ անդադար։

Գիտէի որ յաւերժահարսերու մեղանուշ երգերուն ականջալուր ըլլալէ յետոյ՝ պիտի մեռնիմ — Աստուածներու կա՛մ ինչ էր ատիկա,— սակայն ի՞նչ փոյթ, ես կ'ուզէի լսել այդ երգերը···

Ափսո՜ս, ո՛չ դիւթանքի անձնատուր նաւազներ տեսայ, ո՛չ ափունքներու վրայ ոսկերոտի նշմարեցի, ո՛չ ներդաշնակ երգեր վայելեցի։

Ի զո՜ւր զայրոյթս փրփուրներուդ հետ նակատ նակատի եկաւ։

Ես յոգնեցայ, հիւանդացին եւ ուշաթափ կոնակս տուի անդունդներուդ. եւ նակատս՝ աստղերուն դիմաց՝ մնացի։

Փոքրիկածուփ ալիքներ զիս նետեցին ապառաժներու վրայ — ջրապատ ու ամայի — մէջքիս փաթթուած էին օձաձուկեր, կրունկնե՛րս կը խածնէին խեչափառներ եւ կուրծքիս կառչած էին արիւնածարաւ ութոտանիներ։

Երկիւղ զգացի՝ երբ յ՛անկարծ ժայռի զանգուածները խորունկէն բարձրացող համատարած եւ ցաւագին մրմունջներ սկսան արձակել։

Հարիւր հազարաւոր նեղքուածքներ՝ շրթունքներու կերպարանք առած՝ անդադար կը խօսէին։

Այս քարածի՛ն քարքառին ի լուր՝ գլո՛ւխս ծածկեցի խոռոչի մը մէջ։ Բայց ի՛նչ օգուտ· խելքի պտոյտ պատճառող վայրագութեամբ՝ ազմուկը հետզհետէ աւելի կը **մեծնար։**

Երբ ուշադրութիւնս լարեցի՝ իմացայ·—

« Կ'ողբա՛նք զքեզ, հէ՛ք արարած, որովհետեւ կ'ապրիս դարու մը մէջ՝ ուր գաղափարը նիզակուած է նիւթէն։

« Մենք հին յաւերժահարսեր ենք, այսօր··· ժայռերու փոխուած, բայց եթէ դուն կ'ապրիս՝ մեզմէ նուազ դրժբախտ չես։

« Եթէ քեզի համար կեանքը գեղեցիկ է, մահը՝ մեզի համար՝ շատ մը կեանքերէն նախամեծար համարելի է։

« Մեր աստուածները բարի էին՝ որովհետեւ մեր պարտութենէն անմիջապէս յետոյ՝ անշնչացուցին զմեզ։

« Քու Աստուածդ թոյլ կուտայ՝ որ դուն ամէ՛ն օր մեռնելով ապրիս։ Ան կը հրնուի տեսնելով զքեզ քու անլուր չարչարանքիդ մէջ։ Թոյլ կուտայ՝ որ դէպ ի գերեզման քալես արիւնաթաթախ, ու մի՛շտ պատերուն զարնուելով···։

digitised by A.R.A.R.@

« Դուն կը նայիս Յիսուսի աչքերէն գլորող արցունքներուն, բայց երբե՛ք չե՛ս հարցներ թէ՝ քանի որ պիտի մեռնէիր՝ ինչո՞ւ ծնար··· բայց, օ՜հ, քա՛ւ լիցի, դուն կը հաւատաս հանդերձեալ կեանքին, հոգւոյ անմահութեան: Երանի՜ քեզի, եթէ կը հաւատաս, որովհետեւ սարսափելի է վիճակը անո՛ր՝ որ Արարիչն ու արարածը կ'ենթարկէ վերլուծման, եւ իր կրօնքին հիմ կ'ընդունի *Համոզումը* եւ ո՛չ թէ *Հաւատքը*:

« Մեր օրերուն՝ Եսքիղէս մեծ տոռապող մ'եղաւ. Պրոմեթէոս իր հոգւոյն ճի՛չն է՝ ահաւոր ուժգնութեամբ դէպ ի երկինք արձակուած եւ բոլո՛ր աստուածներու գահերը իրենց հիմերէ՛ն ցնցող:

« Աւելի չե՛նք ուզեր խօսիլ: Դուն ուշ մնացած ես: Զմեզ մի՛ փնտռեր: Յորմէհետէ մեր ամենէն գրաւիչ նայուածքները անկարող եղան դիւթել Աֆիլլէսի անզգամ յաջորդը, որ իր կապանքները խորտակելու չափ ոյժ չունէր եւ վաւաշոտ աչքերով մեզի կը նայէր, մենք ժայռերու փոխուեցանք··· »:

Շուարած, սարսափահար ու նկուն՝ նայեցայ առանց աչքի եւ ժպիտի շարժող այս շրթունքներուն եւ ըսի·—

— Բայց ես արեւածագէն մինչեւ մայրամուտ գձե՛զ փնտռեցի, յաւերժահարսնե՛ր:

Դ.

Սիրտս քեզի՛ է նման, խաղաղակա՛ն Ովկիանոս:

Քեզի նման խորունկ. քեզի նման անհուն, քեզի՛ նման անմատչելի:

Անդունդներուս մէջ ոստրէներ կան՝ որոնք միշտ կը հիւանդանան մարգարիտներ պատրաստելու համար:

Այնտեղ զուգահեռական կամ խաչաձեւ հոսանքներ՝ իրենց յորձանքին մէջ կ'առնե՛ն կը տանին ինչ որ օտար է, ինչ որ թունաւոր է եւ դաւանան: Եանքերով չեն կարող նանչնալ զիս, ոմարդիկ իրենց հազար տեսակ ընդծովրովհետեւ ես արարչութեան մասնակից եմ, եւ տիեզերական խորհուրդի ստորգետինքերուն ո՛չ ոք ծանօթ է:

Ի՜նչ փոյթ, թող անոնք իրենց չափագիտական կամ բնախօսական, թուագիտական կամ բժշկական կարողութիւններով պարծենան, ու զիս դատեն՝ ըստ իրենց մտայնութեան: Ես պիտի մնամ այն՝ ինչ որ եմ:

Մին՝ իր աշխարհականի ակնոցով թող գրպարտէ, ուրիշ մը իր աբեղայի մօրուքով դատապարտէ զիս: Ես պիտի մնամ այն՝ ինչ որ եմ:

Մարդիկ հազիւ կարող են գնահատել ինչ որ երեւոյթ է, ինչ որ արդիւնք, մինչդեռ իմ մէջ քիւրաւոր պատճառներ կան մարդեղութեան խորհուրդին չափ անբնմբռնելի:

Անոնք կ'ատեն զիս, որովհետեւ չե՛ն նանչնար:

Բայց իմ սէրս իրենց ատելութենէն աւելի՛ զօրաւոր է:

Ես կարող էի խօսքով հարուստ եւ գործով ադքատ, հասակով մեծ եւ հոգիով պզտիկ այդ թշուառականները մեռնամարտի՛ հրաւիրել, — ի՜նչ փոյթ, արհամարհանքն իր ոտքերուն տակ ամուր գետին ունի ի՛մ մէջ:

Ես կարող էի կրակէ՛ մատներով դպել այդ չարախօս լեզուները. — բայց ո՛չ, ներողութիւնը սպիտակ թեւերով կը սաւառնի արտի կամարներու տակ:

Քանի որ այդպէս է, ջուրերուս վր-

digitised by A.R.A.R.@

բայ՝ թող նաւազներ իրենց առագաստները պարզեն եւ լուսնկայ գիշերներով նամբորդեն հորիզոնէ հորիզոն:

Թող իմ մէջ բարացած գեղեցկութիւններ կենդանութի՛ւն առանան ու նուագերգեն աստուածահիւս մեղեդիներ:

Թող եզերքներուս վրայ, ծառերուս տակ, սիրահարներ համբոյր եւ արցունք փոխանակեն եւ հիշերուս մէջէն անթիւ սոխակներ դայլայլեն:

Թող նակատէս արե՛ւ բարձրանայ եւ լեռներու ձիւնապատ կատարները ջերմութեա՛մբ օծէ, եւ անյատակ անդունդներ լոյսով ողողէ:

Թող վերջալոյսին՝ երկինք, հող ու ծով կարմի՛ր ներկուին նահատակի արիւնանե՛րկ պատմուհանին պէս:

Թող ջուրերուս մէջ՝ գիշեր առեն՝ երկինքէն աստղե՛ր թափին, եւ ստուգեն թէ սիրտս բեզի՛ է նման, խաղաղակա՛ն Ովկիանոս:

ՀՐԱՉ ԲԱՋԱՐԵՆՑ

1934 *Փետրուար*

digitised by A.R.A.R.@